

Jarkowska-Szczuka, Janina

O działalności naukowej Jana Jarkowskiego

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/1, 205-207

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ JANA JARKOWSKIEGO

W związku z artykułem pt. *Zapomniana karta z dziejów atomistyki chemicznej — O pracach Jana Jarkowskiego*, który ukazał się w nrze 2/1975 „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” uprzejmie proszę przyjąć moje wyjaśnienia i uzupełnienia dotyczące biografii i działalności Jana Jarkowskiego*.

Jestem wnuczką Jana Jarkowskiego i chociaż nie znałam go osobiście, słyszałam o nim dużo — zarówno od Matki mojej, jak i od przyjaciół Rodziców: Marii Czarnockiej i jej męża, profesora AGH w Krakowie — Stefana Czarnockiego. Dopiero jednak w 1968 r. dowiedziałam się za pośrednictwem mgr. inż. Tadeusza Gałkiewicza, że w ZSRR naukowcy zainteresowali się ostatnio pracami Jana Jarkowskiego. Za pośrednictwem mgr. inż. Gałkiewicza nawiązałam kontakt z sekretarzem naukowym Sekcji Przyrodoznawstwa Kosmicznego Moskiewskiego Oddziału Wszeczwiązkowego Astronomicznego Towarzystwa przy Akademii Nauk ZSRR — drem Nejmanem, który szczególnie interesował się osobą i pracami Jana Jarkowskiego i przesłał mi wiele informacji oraz fotokopii publikacji dotyczących jego działalności.

Wracając do artykułu zamieszczonego w „Kwartalniku” chciałabym zaznaczyć, że Jan Jarkowski był rdzennym Polakiem. Tak jak wielu Polaków w XIX wieku żył i działał na terenie ówczesnej Rosji. Wiele publikacji Jana Jarkowskiego zaginęło. Niektóre ocalały; oprócz wymienionych w artykule wiem o następujących pracach, a niektóre z nich posiadam.

1. *Nowyj wzglad na przichiny mieteorologiczeskich jawlenij*. Moskwa 1891
2. *Po powodu kritiki M. A. Rykaczewa moich mieteorologiczeskich wozzrienij*. Moskwa 1892
3. *Płotnost swietowego efira i okazujajemoje im soprotiwlenije dwiżeniju*. Briansk 1901
4. *Strojenije matierii i molekularyje sily*. Moskwa 1894
5. *Po powodu odzywa o mojej knigie „Wsiemirnoje tiagotienije” Otwiet na statju g. L. pomieszczennuju w żurnale „Russkoje Bogatstwo” (s prilożenijem statju g. L)*. Moskwa 1890

Trzy pierwsze pozycje posiadam w oryginalnych wydaniach, przy czym pozycja 1 posiada następującą, odręcznie napisaną dedykację:

„Mojej drogiej żonie i korektorowej z przyrzeczeniem
więcej nigdy żadnych głupstw nie pisać i Ją korektować
nie zmuszać. 17 IV 1891 J. Jarkowski

* Jest to skrócona wersja listu do Redakcji; pozostałe informacje, nie związane z działalnością naukową Jana Jarkowskiego, dotyczące jego stosunków rodzinnych, znajdują się w Archiwum „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”.

Posiadam również drugie wydanie podstawowego dzieła J. Jarkowskiego *Wsiemirnoje tiagotienije kak sledstwije obrazowanija wiesomoj materii wnutrii niebiesnych tiel*. S. Pietierburg 1912.

Pozycje 4 i 5 znajdują się w zestawieniu publikacji podanych w pracy *Plotnost swietowego efira*.

Oprócz wymienionych prac były jeszcze 3 ręcznie pisane bruliony, zawierające notatki, wyliczenia i rysunki. Do Powstania Warszawskiego w 1944 r. znajdowały się one u wnuka Jana Jarkowskiego. Podczas powstania bruliony spłonęły. Próby zainteresowania tymi pracami w okresie międzywojennym osób kompetentnych nie dały rezultatu. Zawarte w tych pracach projekty uznano za nierealne.

Działalnością Jana Jarkowskiego niewiele interesowano się w Polsce.

1. W *Wielkiej encyklopedii powszechnej ilustrowanej* tom 31—32. Warszawa 1902 znajduje się krótką biografia Jana Jarkowskiego, wzmianka o jego publikacjach i pracach, wyszczególnienie niektórych wynalazków, jak:

- zastosowanie ropy naftowej do ogrzewania pieców spawalniczych,
- piec do spalania ekskrementów w miejscowościach nie posiadających kanalizacji,
- parowa maszyna rotacyjna,
- przyrząd do badania smarów.

2. W *Polskim słowniku biograficznym* tom X 1962 r. J. Samujło powtórzył informacje z 1902 r.

3. Dopiero w 1969 r. w „Problemach” — nr 5, w rubryce *Wkład Polaków do nauki* — Jan Jarkowski 1844—1902 ukazał się tłumaczony przez T. Gałkiewicza artykuł W. B. Nejmana, E. M. Romanowa i W. Czernowa pt. *Ludi nauki* — *Iwan Osipowicz Jarkowskij*. Artykuł ten został opublikowany w czasopiśmie „Ziemia i Wsielennaja” nr 4 1965 r. Tłumaczenie zostało uzupełnione komentarzem inż. Tadeusza Gałkiewicza.

Dużo większe zainteresowanie wykazują naukowcy ZSRR, zarówno osobą, jak i pracami Jana Jarkowskiego.

1. W 1965 r. ukazał się w czasopiśmie „Ziemia i Wsielennaja” artykuł *Ludi nauki* — *Iwan Osipowicz Jarkowskij*. W artykule tym wymieniono niektóre wynalazki Jana Jarkowskiego;

- grawimetr do badań efektów geofizycznych podczas zaćmienia Słońca,
- bardzo dokładny dalmierz, wykonany jeszcze w Korpusie Kadetów, za który został nagrodzony złotym zegarkiem,
- odkrycia dotyczące oporu stawianego ruchom skrzydeł przez powietrze,
- „falochód”, w którym wyzyskano by energię fal, — na tej zasadzie zaprojektował konstrukcję elektrowni.

2. W 1968 r. W. B. Nejman na posiedzeniu sekcji fizyki moskiewskiego oddziału wygłosił referat pt. *I. O. Jarkowski. U istokow sowremiennoj fizyki*. Tezy odczytu posiadam.

3. 26 maja 1969 r. zorganizowano w Moskwie Akademię dla uczczenia 125-lecia urodzin Jana Jarkowskiego, na której zostały wygłoszone następujące referaty:

- S. W. Altszuler, W. B. Nejman — *I. O. Jarkowski — Żyżn i diejatielstwo*.
 - W. W. Radziejowski — *Efekt Jarkowskiego w dwiżeniju asteroidow i mietieoritow*.
 - I. A. Gul — *Woprosy dieistwujucej modeli grawiskopa sistiemu I. O. Jarkowskiego*.
 - S. W. Altszuler — *Pieriepiska I. O. Jarkowskogo s D. J. Mendielejewem*.
- Zaproszenie na Akademię posiadam.

Artykuły o Janie Jarkowskim zamieściły następujące pisma:

1. „Gudok” — nr 119 z dn. 24 V 1969 r. — W. B. Nejman: *Uczenyj żeleznodorożnik*
2. „Tiechnołod” — 11 marzec 1967 r. — W. B. Nejman: *Iwan Osipowicz Jarkowski*

W ostatnich czasach zaczęto interesować się działalnością Jana Jarkowskiego i powoływać się na jego prace — m.in. dr Bronisław Kuchowicz w czasopiśmie „Postępy Fizyki” 1971 tom XXII str. 502 zeszyt 5 1971 r. w opracowaniu pt. *Problemy i osiągnięcia astrofizyki jądrowej część I — Rozpowszechnienie nukleidów i ich kosmiczna synteza*, rozdział *Teorie kosmicznej syntezy pierwiastków chemicznych*. W. F. Blinow w czasopiśmie „Gieograficzeskij Skornik” 54—1973 Akademia Nauk Ukraińskiej SSR, w artykule *O problemie niezmożnego rosta ziemi* str. 85.

Z okresu dawniejszego należy wspomnieć o posiedzeniach Rosyjskiego Towarzystwa Miłośników Kosmologii, które odbyły się w marcu 1914 r. Na posiedzeniach tych Helena z Szendzikowskich Jarkowska wygłosiła referaty, dotyczące prac jej męża. Wg protokołu z posiedzenia zebranie „złożyło hołd zasługom genialnego uczonego” (mam fotokopię z tego protokołu).

Zarówno z artykułu — zamieszczonego w nrze 2 „Kwartalnika” — jak i z podanych tu uzupełnień wynika, że wskazane byłoby zebranie większej ilości materiałów dotyczących działalności Jana Jarkowskiego i opracowanie jego osiągnięć. Z korespondencji z dr. Nejmanem i z informacji przez niego przekazywanych wynika, że w ZSRR są jeszcze materiały dotyczące działalności Jana Jarkowskiego.

Poza tym dla zebrania większej ilości danych należałoby sięgnąć do archiwów innych krajów, gdyż Jan Jarkowski korespondował z wieloma uczonymi.

Janina Jarkowska-Szczuka